

УДК 343.98

І. І. Мусієнко, начальник Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», доктор наук з державного управління, доцент, заслужений юрист України, генерал-майор

ТАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто окремі тактичні аспекти використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в ході досудового розслідування.

Як науковці, так і практики погоджуються в тому, що важливе місце в виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів посідає оперативно-розшукова діяльність (ОРД), якій властиві специфічні форми й методи, що дозволяють виявляти й документувати злочини ще на стадії їх підготування або вчинення, здійснювати профілактичну діяльність¹. У той самий час, така діяльність повинна здійснюватись як з урахуванням завдань кримінального провадження, так і в межах «правового поля», визначеного оперативно-розшуковим законодавством.

Однією з найвизначніших політико-правових подій 2012 р. є прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Довгоочікувана реформа кримінально-процесуального законодавства з огляду на кількість і характер запроваджених новел набула революційних рис, адже багато в чому докорінно змінює усталені підходи до його ідеологічного наповнення, статусу суб'єктів, структури кримінального судочинства, понятійного апарату.

Набрання чинності КПК, а також прийнятими у зв'язку із цим іншими нормативними актами, зокрема зміни в Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»², зумовило й необхідність зміни підходів до організації діяльності оперативних і слідчих підрозділів правоохоронних органів, удосконалення існуючих та розроблення більш досконалих способів їх взаємодії в умовах нового законодавства, у тому числі й з використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні.

¹ Див.: *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. — Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. — С. 5.

² Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям КПК України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4652-VI // *Голос України*. — 2012. — 19 трав. — № 90–91; Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» : наказ Генеральної прокуратури України від 16 листоп. 2012 р. № 114.

Не зважаючи на кардинальність змін, що відбулись у чинному законодавстві, зокрема введення до КПК інституту негласних слідчих (розшукових) дій, які уповноважені здійснювати слідчий і прокурор¹, сьогодні ОРД залишається одним з ефективних засобів отримання інформації, необхідної для виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Саме тому, дослідження питання тактики використання її результатів у кримінальному провадженні є не лише доцільним, а й конче необхідним для ефективної боротьби зі злочинністю.

Питанням використання положень тактики у розслідуванні злочинів приділили значну увагу у своїх роботах такі видатні вчені як О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. Н. Васильєв, В. П. Гавриков, В. Г. Гончаренко, В. М. Горбачов, А. В. Дулов, Л. М. Карнеєва, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. О. Образцов, В. Ю. Шепітько, М. І. Якунін та ін.

У 70-х роках ХХ ст. набуло визначення уявлення про криміналістичну тактику як про самостійний розділ криміналістики, що вивчає не загальні питання розслідування злочинів чи проведення окремих слідчих дій, а проблеми інтенсифікації слідчої діяльності². Одним з елементів предмета криміналістичної тактики сьогодні є тактика використання матеріалів ОРД у розслідуванні злочинів, яка безумовно впливає на інтенсифікацію слідчої діяльності³. Водночас ці питання потребують подальших досліджень, особливо з урахуванням законодавчих новел, підвищення професіоналізму злочинця та інших чинників.

Метою статті є розроблення тактичних аспектів використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні.

Використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні включає в себе три взаємозалежні операції: правову оцінку матеріалів⁴, визначення способів і безпосереднє їх використання.

Оцінювання матеріалів ОРД має два аспекти: кримінально-правовий і кримінально-процесуальний⁵. Кінцевим результатом правової оцінки матеріалів ОРД є уявлення уповноваженої особи (слідчого, прокурора, опе-

¹ Див.: Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»; Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — К.: Юстиніан, 2012. — С. 553–602.

² Див.: Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. — СПб.: Юрид. центр ПРЕСС, 2003. — С. 206.

³ Див.: Колесник В. А. Тактика використання матеріалів оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності в розслідуванні злочинів / В. А. Колесник // Криміналістика ХХІ століття : матер. міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 25–26 листоп. 2010 р. — Х.: Право, 2010. — С. 326.

⁴ Див.: Кучерина С. Є. Щодо змісту діяльності з використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві / С. Є. Кучерина, С. С. Кудінов // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матер. постійно діючого наук.-практ. семінару, Харків, 28 жовт. 2011 р. — Вип. 3 : у 2-х ч. — Ч. 1. — Х.: ТОВ «Оберіг», 2011. — С. 252–257.

⁵ Див.: Дьяков С. В. Уголовно-правовая оценка оперативной информации в деятельности контрразведки : специализированный курс лекций / С. В. Дьяков, М. П. Карпушин. — М., 1988. — С. 7; Погорецький М. А. Указ прая. — С. 311, 315.

ративного співробітника) щодо доцільності та можливості їх використання в кримінальному провадженні.

Визначення способів використання матеріалів ОРД передбачає спільне визначення суб'єктом, що здійснює досудове розслідування, та оперативним підрозділом (співробітником), яким саме чином результати ОРД можуть бути використані під час досудового провадження. Спосіб – це дія, прийом або система прийомів, що дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось¹. Способом використання матеріалів ОРД під час розслідування є конкретні дії, спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження шляхом використання матеріалів ОРД.

Метою такої діяльності є визначення найбільш ефективних шляхів, тактичних прийомів використання оперативних матеріалів з метою вирішення завдань кримінального провадження та недопущення завдання шкоди інтересам ОРД, зокрема, розголошення відомостей про сили й засоби, що використовувалися в її процесі та ін.

Чинне законодавство не містить визначення способів використання, їх переліку, а визначає лише окремі напрями, визначені у ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Перерахувати всі можливі способи використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні немає можливості, оскільки вони визначаються суб'єктами, що здійснюють ОРД і досудове розслідування з урахуванням змісту, властивостей матеріалів ОРД, слідчої ситуації, що склалась під час розслідування. Кінцевим результатом визначення способів використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні може бути складання плану використання таких матеріалів або плану реалізації конкретної оперативно-розшукової справи.

Безпосереднє використання матеріалів ОРД передбачає собою практичну реалізацію слідчим, прокурором задумів (планів) щодо намічених шляхів (способів) використання матеріалів ОРД, зокрема, використання оперативної інформації під час проведення слідчих дій (допитів, обшуків, призначення експертиз та ін.), прийняття на її підставі процесуальних рішень (про початок досудового розслідування, виклик свідків, ініціювання обрання запобіжного заходу, проведення обшуку, вжиття заходів безпеки тощо) та ін.

Відповідно до положень КПК матеріали ОРД можуть бути використані: для початку кримінального провадження, відповідно до ст. 214 КПК; як підстави для проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій або під час їх проведення².

Згідно з положеннями ст. 214 КПК і ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативний підрозділ у разі виявлення під час здійснення ОРД ознак злочину зобов'язаний невідкладно направити

¹ Див.: Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубинського. — Х. : Школа, 2006. — С. 825.

² Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — С. 465; Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. — Т. 1.— С. 528, 551; Оперативно-розшукова діяльність : навч. посібник / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, Д. Й. Никифорчук та ін. : за заг. ред. О. М. Джу́жи. — К. : Правова єдність, 2009. — С. 255–263.

зібрані матеріали до відповідного органу досудового розслідування для початку досудового розслідування.

Таким чином, після виявлення факту вчинення злочину ОРД може здійснюватися лише з метою розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісті відсутніх, що підтверджується змістом ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Лише у випадку, коли ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають, і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює ОРД, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування. У всіх інших випадках, за наявності необхідних підстав, визначених у ч. 2 ст. 246 КПК України, і потреби в негласному отриманні відомостей про злочин та особу, що його вчинила, слідчий, прокурор можуть ініціювати проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

На момент прийняття рішення про проведення слідчих дій на підставі матеріалів ОРД іноді ці підстави повинні міститися не лише в матеріалах оперативно-розшукової справи, а й у матеріалах кримінального провадження, з якого вбачалося б, що таке рішення слідчого чи прокурора логічно впливає з процесу досудового розслідування, що дає змогу контролювати процес формування доказів, законність і обґрунтованість процесуальних рішень усім учасникам процесу. Наприклад, до клопотання про проведення обшуку відповідно до ч. 3 ст. 234 КПК додаються оригінали або копії документів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

Кримінальний процесуальний кодекс України не містить вимог щодо формування підстав для проведення слідчих (розшукових) дій на підставі матеріалів ОРД шляхом розкриття джерела оперативно-розшукової інформації. Проте оперативні матеріали, які містяться в матеріалах кримінального провадження, повинні бути розсекречені («легалізовані») й не розкривати форм і методів ОРД, негласних джерел оперативної інформації. З метою дотримання режиму секретності оперативний працівник при передачі зібраних матеріалів повинен забезпечити нерозголошення відомостей про сили, засоби, методи ОРД, що становлять державну таємницю, а також про осіб, що в ній задіяні. У рапорті оперативного співробітника, супровідному листі та інших документах, які надаються слідчому, може бути посилання на те, що така інформація отримана в ході ОРД, однак без розкриття її оперативного джерела, форм і методів одержання.

Для кримінального процесу важливим є те, що матеріали ОРД є підставою для прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, а відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК такі матеріали є документами, а отже й джерелами доказів¹.

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. — Т. 1. — С. 247–250.

У той самий час в інших випадках інформація та результати ОРД можуть повідомлятися слідчому без матеріального оформлення факту передачі оперативної інформації (в усній формі або ознойомлення слідчого з окремими матеріалами), що може бути приводом і підставою для проведення окремих слідчих дій, наприклад, визначення кола осіб, що підлягають допиту як свідки, місця проведення огляду та ін.

Використання матеріалів ОРД під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, передбачає, по-перше, їх фактичне використання шляхом пред'явлення в ході слідчої дії, наприклад, огляд матеріалів оперативно-технічних заходів, пред'явлення під час допиту свідка (підозрюваного) фотознімків, відеозаписи, отриманих під час ОРД тощо; по-друге, використання інформації, яка міститься в матеріалах ОРД, наприклад, інформації про «хобі» свідка для встановлення психологічного контакту в ході допиту, щодо подій, зафіксованих під час ОРД, з метою нагадати свідку час, місце його перебування, обставин, що цікавлять слідство та ін. У другому випадку інформація використовується з тактичних міркувань з метою більш ефективної підготовки та проведення окремої слідчої дії.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні та безпосереднє здійснення такої діяльності не можливі без розуміння її змісту. Наявність у слідчого, оперативного працівника вмінь і навичок правової оцінки матеріалів ОРД, визначення шляхів та безпосереднього використання таких матеріалів, належне процесуальне оформлення цієї діяльності є запорукою не лише більш швидкого і якісного розслідування злочину, а й недопущення порушень чинного законодавства. У той самий час тактичні підходи до використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні зумовлені необхідністю зведення до мінімуму розшифровки негласних сил, засобів і методів такої діяльності, відсутністю обставин, що можуть заважати їх передачі до органів досудового розслідування.

ТАКТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАТЕРИАЛОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

И. И. Мусиенко

Рассмотрены отдельные тактические аспекты использования материалов оперативно-розыскной деятельности в ходе досудебного расследования.

TACTICS IN THE APPLICATION OF OPERATIVE-INVESTIGATIVE ACTIVITY MATERIALS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

I. I. Musiienko

The article deals with certain tactical aspects in the use of operative-investigative activity materials in the course of a pretrial investigation.